

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE**

***Raportul între narrative și identitate
în procesele de comunicare***

O abordare filosofică și interdisciplinară

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

**Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Veress Carol**

**Student-doctorand:
Száva Csanád**

2014

Cuprins

Introducere	6
Delimitarea tematicii	6
Structura tezei	10
Metode de cercetare	14
1. Identitate și experiență	16
1.1 Despre conceptul de identitate	16
1.1.1 Diferite concepte științifice ale identității	17
1.1.2 Problematika filosofică a identității	21
1.1.3 Identitatea narativă	24
1.2 Despre conceptul de experiență	29
1.2.1 Negativitate și reversibilitate.....	29
1.2.2 Noutate și deschidere	37
1.2.3 Finitudine și istoricitate.....	39
2. Viață – poveste – povestire	46
2.1 Povestea vieții într-o abordare idiografică.....	46
2.2 Povestea vieții într-o abordare filosofică.....	49
2.2.1 Viața trăită – viața povestită.....	50
2.2.2 Trăire și sens.....	54
2.2.3 Unitatea vieții și a povestirii	56
2.3 Text și exprimare	61
2.3.1 Fictiv și imaginar	61
2.3.2 Imitare și schimbare.....	64
2.3.3 Scriere – citire – interpretare.....	65
3. Narațiunea ca comunicare.....	71
3.1 Comunicare și istorie.....	72
3.1.1 Povestire și comunicare	72
3.1.2 Istoricitatea comprehensiunii	74
3.1.3 Comprehensiunea istoricității.....	78
3.2 Memorie și istorie	80
3.2.1 Relatarea amintirilor și istoria orală	81
3.2.2 Amintire „rece” și amintire „fierbinte”	82
3.3.3 Narrative istorice.....	84
3.3 Memorie și comunicare	88
3.3.1 Timp și memorie.....	88
3.3.2 Memorie individuală și memorie colectivă.....	91
3.3.3 Memoria istoriei	95
3.4 Memorie și uitare	97
4. Identitatea în narative	100
4.1. Constituire de sens și identitate de sine	100
4.1.1 Experiență și expresie	100
4.1.2 Destin și eveniment-destin	105
4.1.3 Unitate și diversitate de sensuri.....	108
4.2 Tematici suplimentare conexe	112

4.2.1	Experiență și eficacitate istorică.....	112
4.2.2	Orizontul cunoașterii de sine.....	115
4.2.3	Lévinas și alteritatea	117
4.2.4	Poziție socială și mobilitate.....	122
4.2.5	Constituire de identitate și comunicarea.....	123
4.3	Unitatea povestirii vieții	128
4.3.1	Viață bună – poveste adevărată	128
4.3.2	Timp uman și circularitate	138
4.3.3	Garanții ale unității	141
	Concluzii	146
	Bibliografie	150

Cuvinte-cheie

identitate, povestea vieții, experiență, identitate narativă, povestire, narațiune, eveniment-destin, interpretare, memorie, comunicare

Raportul între narrative și identitate în procesele de comunicare

Rezumat

Tema tezei este analiza conceptului de identitate din perspectiva narativelor, a comunicării și a istoricității.

Determinarea identității a constituit o problemă abordată în foarte diverse moduri de-a lungul istoriei gândirii, dar în majoritatea cazurilor, oamenii de știință au încercat să se delimiteze de reducerea acesteia la problema identicului ca același. Identitatea personală ca concept corelativ cu problematica povestirii vieții a apărut relativ recent în gândirea filosofică, în primul rând în cadrul teoriei identității narrative, concepută de Paul Ricœur, cu toate că are deja precedente în gândirea antică greacă.

Am considerat importantă analizarea problemei identității, deoarece aceasta apare în mai multe arii științifice și fundalul teoretic ne propune întrebări importante, în cazul cărora este oportună problematizarea filosofică, în special cea fenomenologică și hermeneutică.

Punctul de plecare a constituit faptul, că științele socio-umane operează cu concepte de identitate definite pe o scară foarte mare, din această cauză fiind necesară căutarea punctelor de conexiune pe plan teoretic, filosofic. Aceste conexiuni constituie punct de plecare pentru

abordările fenomenologice și hermeneutice orientate spre concentrarea și unificarea problematicii în cadrul *structurii narative*.

În societate acțiunile indivizilor și ale grupurilor de oameni produc acele evenimente și experiențe totalitatea cărora formează realitatea trăită. Viața ca trăire propriu-zisă și experiențele trăite pot fi interpretate și înțelese numai în *totalitatea lor* ce capătă *sens* datorită *capacităților de abstractizare* în contextul *povestirilor relatate*. *Structura narativă* concepută în acest fel este întotdeauna producătoare de *identitate*.

Teza principală a lucrării poate fi formulată sub forma a două idei corelative. Pe de o parte trebuie să analizăm legătura dintre viața trăită și povestea relatată despre viață, deoarece viața trăită nu poate fi interpretată în sine, iar povestea vieții poate fi considerată ca poveste adevărată numai atunci dacă conține pe lângă cele fictive și elemente reale de viață. Pe de altă parte orice identitate este în conexiune cu procesele de comunicare. Investigațiile mele s-au orientat spre problematica cercetată conform acestor idei. În această privință am considerat că trebuie clarificat rolul conceptului de *identitate* în cadrul problematizărilor teoretice, și în raport cu abordarea *filosofică* a conceptului de *povestea vieții*, care pare cel mai relevant din perspectiva *identității narative*.

Teza cuprinde patru mari capitole.

În *primul capitol* urmăresc formarea conceptului de identitate pornind de la folosința cotidiană cât și pe plan științific, dezvăluind diferențele semnificative între uzul cotidian și teoretic al conceptului de identitate, ajungând la analiza mai detaliată a conceptului de *identitate narativă*, și la sublinierea importanței capacității de abstracție și de interpretare în geneza sistemelor narative.

Tot în acest capitol va fi tratat conceptul de *experiență* la Hegel și la Gadamer în raport cu rolul său care îl joacă în procesul de constituire a identității. Experiența nouă, datorită noutății sale fiind cu totul altceva decât experiența precedentă, contribuie la restructurarea fundamentală a experienței inițiale, acumulate. În acest proces joacă un rol determinant trăsăturile fundamentale ale experienței, cum ar fi deschiderea, finitudinea, istoricitatea, posibile de dezvăluit printr-o abordare hermeneutică.

Cel de-al doilea capitol se organizează în jurul conceptului de *povestea vieții*. Povestea vieții poate să fie tema a nu numai a cercetărilor empirice, ea având un rol important și în teoria identității narative. Analiza conexiunii dintre povestea vieții și identitate presupune în mod necesar problematizarea conceptelor ca *viață*, *trăire*, *experiență trăită*, pe baza ideilor lui Dilthey, Husserl, Gadamer, MacIntyre, Tengelyi. Se dezvăluie corelația dintre cele două noțiuni complementare: pe de o parte *viața* ca experiență trăită, pe de altă parte *povestea* ca

relatare despre viață, ce cuprinde inevitabil și pe elementul ficțiunii. Se procedează la confruntarea critică a celor două poziții opuse, conform cărora pe de o parte poate fi vorba de separare marcantă a vieții trăite și a povestirii despre viață, iar pe de altă parte viața trăită și povestea vieții sunt într-o conexiune și unitate permanentă. Putem pune întrebarea, cum se poate realiza această unitate, pe ce se bazează ea, care sunt condițiile ei fundamentale?

În legătură cu problematica relatării despre viață se impune și analiza *exprimării/expresiei*, în raport cu limba, textul, imaginea, ficțiunea și imaginarul. Trăirile se organizează cu ajutorul acestora se organizează în narative cu sens posibil de povestit.

În cel de-al *treilea capitol* tratez *dimensiunea comunicativă* a narativelor. Deoarece narativele sunt povestiri care au o extindere în timp, devine prioritară tematizarea raportului dintre *comunicare* și *istorie*, precum și analiza relației dintre istorie și memorie. În privința problemelor legate de *memorie* mai întâi mă ocup de aspectele specifice ale amintirii, adăugând la aceasta câteva idei despre posibilitățile oferite de metoda *istoriei orale (oral history)*, iar după asta analizez în amănunt corelația dintre amintirea individuală și colectivă, diferențele dintre memoria comunicativă și culturală (Jan Assmann), după care tratez mai pe larg problemele ce țin de *memoria istorică*, de rolul acesteia în constituirea identității individuale și colective. În privința memoriei nu omit să mă opresc și la anumite aspecte legate de *uitare*, sprijinindu-mă în special pe ideile relevante în această privință ale lui Nietzsche, subliniind importanța uitării în organizarea într-un tot unitar a amintirilor.

În *ultimul capitol* al lucrării, analizez în detaliu, din mai multe perspective rolul *structurii narrative în constituirea identității*. Pe parcursul acestei analize mă concentrez asupra ideii conform căreia procesele memorie ne confruntă cu experiența Celuilalt (evidențiind alteritatea evenimentelor trecute), problema identității constituite prin povestirile relatate implică diferențiere structurală a identității. Din această cauză identitatea narativă definită de Ricœur se sprijină pe diferența *idem–ipse*, sau altfel spus, pe diferența dintre identitatea ca același și identitatea ca sine, iar unitatea lor este garantată de povestea vieții. Deoarece multitudinea și diversitatea povestirilor este în opoziție cu unitatea viții trăite se poate pune întrebarea: cum se poate evita capcana contradicției dintre identitate și alteritate, ce poate garanta unitatea între viața trăită și povestea vieții. Demersul de idei expus în această lucrare duce la o concluzie conform căreia structura narativă și unitatea identității laolaltă constituie garanți unității vieții trăite și vieții povestite.

Demersul de idei din lucrare se organizează în jurul eforturilor argumentative orientate împotriva susținerii priorității vieții trăite față de povestea vieții. Poziția mea se exprimă prin conturarea a două argumente: a) unul este cel care neagă posibilitatea unei povestiri relatate

despre viața fără ajutorul oferit de imaginar, deoarece fără dimensiunea abstractivă deschisă de acesta viața reală nu poate fi povestită; b) iar celălalt argument se trage din ideea conform căreia unitatea povestirii nu este acordată de viața trăită, ci mai degrabă de forma narativă. Amândouă argumente se referă la faptul că nu putem vorbi nici despre povestea vieții, nici despre identitate narativă fără capacitatea de abstracție, care se ivește în experiențele culturale și istorice, și fără perspectiva întregului fundamentată de aceasta, care este factor de bază a comunicării în mediul căreia devine posibilă constituirea identității.

Cercetarea efectuată a fost de natură *interdisciplinară*, care pe de o parte se concentrează asupra analizei problematicii identității dintr-o perspectivă *fenomenologică și hermeneutică*, pe de altă parte încearcă dezvăluirea conexiunilor multiple dintre narrative și identitate, în relațiile lor cu fenomenele memoriei, istoriei și comunicării, fapt ce a necesitat diferite abordări din punctul de vedere al teoriei literaturii, al istoriei, al antropologiei, al științelor textului, comunicării și culturii. Cu toate acestea ideile expuse în lucrare, modul de problematizare și argumentarea aparțin înainte de toate *domeniului filosofiei*.

Bibliografie

ANCSEL Éva: *Az élet mint ismeretlen történet*. Atlantisz, Budapest, 1995.

ANDERSON, James A.: *A kommunikációelmélet ismeretelméleti alapjai*. Typotex, Budapest, 2005.

ARISZTOTELÉSZ: *Poétika*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

ASSMANN, Jan: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz, Budapest, 1999.

BACON, Francis: *Novum Organum és Új Atlantisz*. Művelt Nép, Budapest, 1957.

BECK, Andrew, BENETT, Peter, WALL, Peter: *Communication Studies: The Essential Introduction*. Routledge, London and New York, 2002.

BERGER, Peter, KELLNER, Hansried: *A kapitalista forradalom*. Gondolat, Budapest, 1992.

BETTI, Emilio: *A hermeneutika mint a szellemtudományok általános módszertana*. In *Atheneum*, 1992. I. kötet, 2. füzet.

BIRÓ-KASZÁS Éva: *A narratív identitás elméletei*. In *Európai, nemzeti és regionális identitás*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2011.

BLAGA, Lucian: *Aspecte antropologice*. Facla, Timișoara, 1976.

- BUJALOS István: A modern identitás története. In: *Európai, nemzeti és regionális identitás*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2011.
- BUJALOS István: *Személyes és nemzeti identitás az amerikai filozófiában*. In *Európai, nemzeti és regionális identitás*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2011.
- BURKE, Peter: *Az eseménytörténet és az elbeszélés újjászületése*. In *Történetelmélet II.*, Osiris, Budapest, 2006.
- CARR, Edward Hallett Carr: *Mi a történelem? – I.* In *Történetelmélet I.* Osiris, Budapest, 2006.
- CROCE, Benedetto: *A történelem filozófiája*. In *Történetelmélet II.*, Osiris, Budapest, 2006.
- CSEJTEI Dezső: *Elmulás és értelem*. In *Kellék*, 2011/18,19,20.
- DÂNCU, Vasile Sebastian: *Comunicarea simbolică*. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
- DILTHEY, Wilhelm: *A történelmi világ felépítése a szellemudományokban*. Gondolat, Budapest, 1974.
- ECO, Umberto: *Lector in fabula. Cooperarea interpretativă în textele narative*. Univers, București, 1991.
- ECO, Umberto: *Interpretáció és történelem*. In *Történetelmélet II.*, Osiris, Budapest, 2006.
- ECO, Umberto: *Nyitott mű*. Európa, Budapest, 2006.
- ELIADE, Mircea: *Aspecte ale mitului*. Univers, București, 1978.
- FEHÉR M. István: *Martin Heidegger*. Göncöl, Budapest, 1992.
- FISKE, John: *Introduction to Communicational Studies*. Routledge, London and New York, 2003.
- FOUCAULT, Michel: *A szavak és a dolgok*. Osiris, Budapest, 2000.
- FRIEDLANDER, Peter: *Theory, method and oral history*. In *The Oral History Reader*. Routledge, London and New York. 1998.
- FRYE, Northrop: *A kritika anatómiája*. Helikon, Budapest, 1998.
- GADAMER, Hans-Georg: *Igazság és módszer*. Gondolat, Budapest, 1984.
- GAGYI József: *A kommunikatív emlékezet működéséről és a saeculumról*. In *Emlékezet és kommunikáció*. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2004.
- GAUDREAU, Andre: *From Plato tu Lumiere*. University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 2009.
- GENETTE, Gérard: *Narrative Discourse – An Essay in Method*. Cornell University Press, Ithaca – New York, 1983.
- GOFFMANN, Erving: *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Gondolat, Budapest, 1981.
- GOLDIȘ, Vasile: *Despre problema naționalităților*. Editura Politică, București, 1976.

- GRIFFIN, Em: *A First Look at Communication Theory*. The McGraw-Hill Comp. 2000.
- GRIFFIN, Em: *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Harmat Kiadó, Budapest, 2001.
- GRONDIN, Jean: *Bevezetés a filozófiai hermeneutikába*. Osiris, Budapest, 2002.
- HALBWACHS, Maurice: *Das kollektive Gedächtnis*. Frankfurt, 1985
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich: *A szellem fenomenológiája*. Akadémiai, Budapest, 1979.
- HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*. Gondolat, Budapest, 1989.
- HEIDEGGER, Martin: *Principiul identității*. Crater, București, 1991.
- HEIDEGGER, Martin: *Rejtekek*. Osiris, Budapest, 2006.
- HOOPEES, James: *Oral History*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1979.
- HUIZINGA, Johan: *A történelem fogalmának meghatározása*. In *Történelelmélet I.*, Osiris, Budapest, 2006.
- HUSSERL, Edmund: *A fenomenológia ideája*. In *Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1972.
- HUSSERL, Edmund: *Fenomenológia*. In *Válogatott tanulmányok*. Gondolat, Budapest, 1972.
- HUSSERL, Edmund: *The Idea of Phenomenology*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1999.
- HUSSERL, Edmund: *Kartezianus elmélkedések*. Atlantisz, Budapest, 2000.
- HUSSERL, Edmund: *Előadások az időről*. Atlantisz, Budapest, 2002.
- ISER, Wolfgang: *A fiktív és az imaginárius*. Osiris, Budapest, 2001.
- JENSEN, Klaus Bruhn: *A kommunikáció ismeretelméleti és lételméleti szempontból*. In *Kommunikáció I*. General Press, Budapest, é.n.
- KLOSKOWSKA, Antonia: *A társadalmi kommunikáció szituációja*. In *Kommunikáció I-II*. General Press, Budapest, é.n.
- KÖNCZEI Ádám: *A mi táncházunk*. In: *Táncház Írások az erdélyi táncház vonzásoköréből*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2004.
- KYMLICKA, Will, STRAEHLE, Christine: *Kozmopolitanizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus: a legújabb irodalom kritikai áttekintése*. In *Kellék 2001/17*.
- LÁSZLÓ János: *Történelem, elbeszélés, identitás*. In *A narratív identitás kérdései a társadalomtudományokban*. Gondolat-Pompeji, Budapest–Szeged, 2003.
- LEVINAS, Emmanuel: *Totalitate și infinit*. Polirom, Iași, 1999.
- LOCKE, John: *Értekezés az emberi értelemről*. Akadémiai, Budapest, 1979.
- MACINTYRE, Alasdair: *Az erény nyomában*. Osiris, Budapest, 1999.
- MACINTYRE, Alasdair: *After Virtue: A Study in Moral Theory*. University of Notre Dame Press, 2007.

- MCADAMS, Dan P.: *A történet jelentése az irodalomban és az életben*. In *Narratívák 5*. Kijárat, Budapest, 2001.
- MANN, Thomas: *A varázshegy I-II*. Európa, Budapest, 1981.
- MERLEAU-PONTY, Maurice: *A látható és a láthatatlan*. L'Harmattan–Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszék, Budapest, 2007.
- MUSIL, Robert: *A tulajdonságok nélküli ember*. Kalligram, Pozsony, 1995.
- NEWCOMB, Theodore M.: *A kommunikatív aktus*. In *Kommunikáció I-II*. General Press, Budapest, é.n.
- NOICA, Constantin: *Povestiri despre om*. Cartea Românească, București, 1980.
- PAIS István: *A görög filozófia*. Gondolat, Budapest, 1982.
- PÁSZKA Imre: *Narratív történetformák*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2007.
- PÁSZKA Imre: *Sociology of Narrative Story Forms*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010.
- PLATÓN: *Kratülosz*. In: *Összes művei I.*, Európa, Budapest, 1984.
- PÖGELLER, Otto: *Drumul gândirii lui Heidegger*. Humanitas, București, 1998.
- PROPP, V. J.: *A mese morfológiája*. Osiris, Budapest, 2005.
- PROUST, Marcel: *Az eltűnt idő nyomában*. Európa, Budapest, 1983.
- RICOEUR, Paul: *Time and Narrative, Volume 1*. The University of Chicago Press, Chicago, 1984.
- RICOEUR, Paul: *Oneself as Another*. The University of Chicago Press, Chicago, 1992.
- RICOEUR, Paul: *Fenomenológia és hermeneutika*. Kossuth, Budapest, 1997.
- RICOEUR, Paul: *De la text la acțiune*. Echinoc, Cluj, 1999.
- RICOEUR, Paul: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris, Budapest, 1999.
- RICOEUR, Paul: *Memoria, istoria, uitarea*. Amarcord, Timișoara, 2001.
- RICOEUR, Paul: *A narratív azonosság*. In *Narratívák 5*. Kijárat, Budapest, 2001.
- RICOEUR, Paul: *Az élő metafora*. Osiris, Budapest, 2006.
- ROGERS, Carl R.: *Valkivé válni*. Edge 2000, Budapest, 2008.
- RÓKA Jolán: *Kommunikációtan*. Századvég, Budapest, 2005.
- ROSENGREN, Karl Erik: *Kommunikáció*. Typotex, Budapest, 2004.
- ROSS, David: *Arisztotelész*. Osiris, Budapest, 2001.
- ROSTÁS Zoltán; Stoica, Sorin: *Istorie la firul ierbii*. Tritonic, București, 2003.
- SARBIN, Theodor R.: *Az elbeszélés mint a lélektan tő-metaforája*. In *Narratívák 5*. Kijárat, Budapest, 2001.
- SCHLEIERMACHER, Friedrich Daniel Ernst: *Hermeneutica*. Polirom, Iași, 2001.

- SIMMEL, Georg: *A történefilozófia problémái*. In *Történetelmélet II.*, Osiris, Budapest, 2006.
- SÓLYOM Andrea: *Ifjúsági szubkulturák és csoportfolyamatok Székelyudvarhelyen*. In *Csoportok és kultúrák*. Kríza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2007.
- SZIGETI, Attila: *A testet öltött másik*. Pro Philosophia, Kolozsvár, 2011.
- TAMIR, Yael: *Nemzeti identitásválasztás és a kultúrához való jog*. In *Kellék* 2001/17.
- TAYLOR, Charles: *Sources of the Self*. Harvard University Press, 1989.
- TENGELYI László: *Élettörténet és sorsesemény*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1998.
- TENGELYI László: *Tapasztalat és kifejezés*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2007.
- TODA, Masanao: *A kommunikáció fogalma*. In *Kommunikáció I-II*. General Press, Budapest, é.n.
- TORONYAI Gábor: *Életöszön és történelmi teológia Husserlnél. A fenomenológia valóságformáló lehetőségéről*. In *Kellék* 2008/36
- ULLMANN Tamás: *A francia fenomenológia kialakulása és Merleau-Ponty észleléselemlete*. In *Metropolis*, 2004/3.
- UNGVÁRI Zrínyi Imre: *Értékkommunikáció*. In *Emlékezet és kommunikáció*. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2004.
- VALASTYÁN Tamás: *Az identitás konstrukciója és dekonstrukciója. Shelling és Nietzsche*. In *Európai, nemzeti és regionális identitás*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2011
- VATTIMO, Gianni: *A hermeneutika eredményei*. In *Atheneum*, 1992. I. kötet, 2. füzet.
- VERESS Károly: *Az értelem értelméről*. Mentor, Marosvásárhely, 2003.
- VERESS Károly: *Sokféleség és egység a kommunikációban*. In *Pluralitás és kommunikáció*. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2004.
- VERESS Károly: *Közelítések az értelmező vizsgálódáshoz*. In *A határok átjárhatóságáról*. Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár, 2006.
- VERESS Károly: *Bevezetés a hermeneutikába*. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság–Kolozsvár, 2007.
- VERES Zoltán: *A filozófiai hermeneutika dialektikája és a tapasztalatfogalom átértékelődése*. In *Kellék* 2001/18-19-20.
- WEBER, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Cserépfalvi, Budapest, 1995.
- WHITE, Hayden: *A történelem terhe*. Osiris.Gond, Budapest, 1997.
- WOLF, Virginia: *Mrs Dalloway*, Wordsworth Edition Limited, Cumberland House, 1996.